

Liefdadigheid
naar Door en voor Amsterdamse burgers
1871-1941
Vermogen

MAARTEN VAN DER LINDE EN TIES LIMPERG

Liefdadigheid naar **Door en voor Amsterdamse burgers** 1871-1941 Vermogen

Hilversum
Verloren
2019

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van stichting Zorg en Bijstand te Amsterdam en enkele particulieren.

Toelichting coverbeelden:

- Portret van J.F.L. Blankenberg, circa 1930 geschilderd door Salomon Garf, naar een foto uit 1913.
- Tegeltabelau nieuwe kantoor van LNV op Raamgracht 4 door Atelier Distel.
- Kloveniersburgwal richting Nieuwmarkt, omstreeks 1890.
- Louis Blankenberg, 1881.
- Gebouw van De Vrije Gemeente, 1881.

ISBN 978 90 8704 807 5

© 2019 Maarten van der Linde en Ties Limperg
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Vormgeving: Studio Michelangela, Utrecht

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

INHOUD

Inleiding	9
DEEL 1	
LOUIS BLANKENBERG 1852-1927	13
1 Een Amsterdamse ondernemende onderwijzersfamilie <i>'Vertrouwen op God, zelfs bij de treffendste verliezen'</i>	15
2 De Vrije Gemeente <i>'Religieuze rebellen en hun strijd tegen het klerikalisme'</i>	32
3 De Algemeene Maatschappij voor Levensverzekering en Lijfrente <i>'In zaken buitengewoon optimist'</i>	47
4 Bestuurder en hervormer in de armenzorg <i>'Het belang van de armen'</i>	70
5 Het privéleven van Louis Blankenberg <i>'Ik ben altijd gelukkig als ik wandelen mag'</i>	90
6 Pien Siepman van den Berg en Hans Everts <i>'Het liefste nichie'</i>	102
7 De jaren in Parijs <i>'Kon ik nog maar meedoen'</i>	112
DEEL 2	
GENOOTSCHAP LIEFDADIGHEID NAAR VERMOGEN 1871-1941	127
8 De beginjaren van LNV <i>'Een uitgekende werkwijze hadden wij niet en het programma was nog rijkelijk vaag'</i>	129
9 Visies op de hulp <i>'O Mijne hoorders! Armenzorg is zoo moeilijk'</i>	149
10 De huisbezoekers <i>'Geen bijstand zonder onderzoek'</i>	159
11 De huisbezoeksters <i>'Och dames, helpt ons een handje!'</i>	182

12 Hulp in verschillende soorten <i>'Geregelde steun, losse giften, feestgaven ...'</i>	203
13 Pandjeshuizen en hun woekerrentes <i>'Zij zijn en blijven een vloek voor de mindere man'</i>	210
14 Renteloze voorschotten <i>'Deze wijze van ondersteunen houdt de mensen wakker'</i>	215
15 Arbeidsbemiddeling en werkverschaffing <i>'Voor den ondergang behoeden'</i>	228
16 Winterkoude en andere rampen <i>'Het laat ons niet onberoerd'</i>	238
17 Zorg voor kinderen, opkomst van de kinderbescherming <i>'Een betere toekomst voor het verwaarloosde kind'</i>	256
18 Krotopruijing, Woningwet, hygiëne <i>'Zou ook niet hier eene Octavia Hill te vinden zijn?'</i>	266
19 Van 'wering der bedelarij' tot 'Hulp voor onbehuisden' <i>'Er is armoede, die niet gekoesterd, maar uitgebrand moest worden'</i>	280
20 Geld inzamelen, altijd weer <i>'Geeft, burgerlui, geeft allen wat! En geeft wat veel, gij rijken!'</i>	293
21 Overheidssubsidie in discussie <i>'Recht op onderstand' en 'staatsarmenzorg'</i>	305
22 Bestuur, personeel en huisvesting <i>'Vrijwilligersorganisatie met een kleine staf'</i>	317
23 De lange weg naar stedelijke samenwerking <i>'Blijkt hier niet uit dat LNV de padvindster is geweest?'</i>	329
24 Doorwerking van de werkwijze van LNV <i>'Wij zijn allen Elberfelders!'</i>	338
25 Jodenvervolging treft ook LNV <i>'Joodse huisbezoekers verjaagd en vermoord'</i>	344
26 LNV, Zorg en Bijstand, Blankenberg Stichting, CentraM <i>Een overzicht in vogelvlucht 1940-2020</i>	355

DEEL 3	
BIJLAGEN	373
Bijlage 1	
Bestuursleden Genootschap Liefdadigheid naar Vermogen en rechtsopvolgers 1871-heden	374
Bijlage 2	
Comité van Aanbeveling Genootschap Liefdadigheid naar Vermogen, 1872-1900	377
Bijlage 3	
Aantallen leden en donateurs; belangrijkste inkomsten 1871-1940	379
Bijlage 4	
Aantallen huisbezoekers (m/v), ondersteunde gezinnen en diverse uitkeringen 1871-1941	381
Bijlage 5	
Kaarten: Buurtringen (1881-1891) en Huisbezoekersdistricten (1891-1912; 1930-1940)	383
Bijlage 6	
Wie waren de huisbezoek(st)ers 1872-1941?	388
Vrouwen	388
Verzekeringswezen	397
Handel, nijverheid, bouw en vervoer	398
Banken en effectenhandel	407
Notariaat	410
Advocatuur en rechtspraak	415
Geneeskunde	418
Onderwijs	421
Cultuur, wetenschap, journalistiek en kerk	422
Overheid	424
Politiek	426
Illustratieverantwoording	428
Noten	429
Bronnen en literatuur	437
Register van personen	447

HEMELVAARTSDAG

LIEFDADIGHEID NAAR VERMOGEN

INLEIDING

De armenzorg was eeuwenlang lokale armenzorg; er was immers geen nationale staat. Het was een lappendeken en dat werd nog versterkt omdat de bevolking verdeeld was in verschillende geloofsrichtingen. Katholieken, hervormden, joden, gereformeerden, remonstranten, doopsgezinden, lutheranen en Waals-hervormden hadden hun eigen armenzorginstellingen, zoals de diaconie, weeshuizen, scholen, huisvesting voor ouden van dagen. Los van kerkgenootschappen functioneerden nog talloze hofjes, gestichten, fundaties en verenigingen.

De gehele negentiende eeuw zijn politici, bestuurders en wetenschappers bezig geweest om de armenzorg wettelijk te regelen. Zo min mogelijk of juist zo uitgebreid mogelijk. De inzet was groot want de armenzorg was de belangrijkste sociale voorziening van Nederland. Twee machten stonden tegenover elkaar. Aan de ene kant de macht van de (kerkelijke) regentencolleges die het voor het zeggen hadden in de armenzorg en geen enkele bemoeienis van buitenaf accepteerden. Aan de andere kant politici en hervormers die de opkomende macht van de nationale staat wilden inzetten om de armenzorg te organiseren als een publieke voorziening met overheidstoezicht en uniforme regels. Na 1860 werd het steeds duidelijker dat kerkgenootschappen en particuliere instellingen steeds minder in staat waren om de kosten van de armenzorg voor hun rekening te nemen. Het aandeel van de gemeentelijke armenzorg werd steeds groter.

Het door jongeren opgerichte genootschap Liefdadigheid naar Vermogen (LNV) wilde het verschil maken. De jeugdige bestuurders vonden een fundamentele verbetering van de armenzorg hard nodig. Hun favoriete trefwoorden waren: verheffing en bevorderen van zelfhulp.

Liefdadigheid naar Vermogen paste met deze ambitie in een traditie die bijna honderd jaar eerder begonnen was met de oprichting van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen (1784). In de jaren veertig van de negentiende eeuw had de filantroop Willem Hendrik Suringar deze traditie uitgewerkt naar een 'patronaat' (1845). Liefdadigheid naar Vermogen kwam in de jaren zeventig met een uitgebreide en moderne versie van Suringars patronaat. In veel opzichten was het de voorloper van het sociaal werk, zoals we dat kennen.

📖 Poster van LNV getekend door Samuel Levi (Mommie) Schwarz, 1935.

De hulp van Liefdadigheid naar Vermogen was modern om een reeks van redenen:

- 1 Geen onderscheid naar geloof.
- 2 Persoonlijk contact.
- 3 Inzet van vrijwilligers als huisbezoeker.
- 4 Maximaal vijf gezinnen per huisbezoeker.
- 5 Individualisering in plaats van massale bedeling.
- 6 Hulpverlening alleen na onderzoek.
- 7 Oorzaken van de armoede kennen als voorwaarde voor passende hulp.
- 8 Onderzoek en controle om bedrog te voorkomen.
- 9 Hulp met een renteloos voorschot.
- 10 Bemiddeling naar werk.
- 11 Economische zelfstandigheid als doel.
- 12 Schuldsanering.
- 13 Kinderen naar school.
- 14 Zakelijke werkwijze.
- 15 Stedelijke en landelijke samenwerkingsverbanden.

De oogst aan publicaties over Liefdadigheid naar Vermogen en zijn inspirator Louis Blankenberg is bescheiden: slechts een handvol over een periode van vijftig jaar. In 1971 verscheen allereerst het informatieve boekje *Ik zal doen wat in mijn vermogen is. Honderd jaar Amsterdamse liefdadigheid*, geschreven door de Amsterdamse publicist dr. J.M. Fuchs. Op hetzelfde moment publiceerde Maria Biemond-Kam een artikel in het blad *Ons Amsterdam*.¹ Vervolgens kwam Liefdadigheid naar Vermogen in beeld in publicaties (waaronder drie proefschriften) van de historicus Piet de Rooy (1979, 1982),² de andragoog Frank van Loo (1981),³ de socioloog Ali de Regt (1984),⁴ de andragoog Job Ligteringen (1986),⁵ de historisch socioloog Marco van Leeuwen (2003)⁶ en de historicus Marcel Hoogenboom (2004).⁷

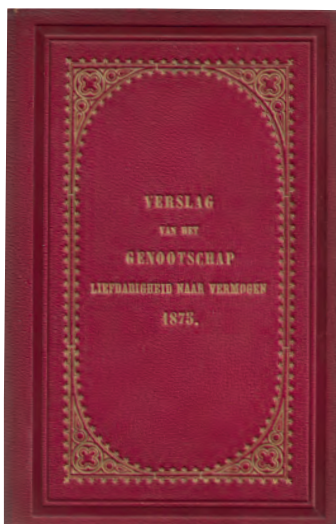
Wie deze publicaties doorneemt, weet al veel over Liefdadigheid naar Vermogen. Maar voor ons was dat niet genoeg. Allereerst bleef in nevelen gehuld wie J.F.L. Blankenberg eigenlijk was geweest. Telkens wordt zijn naam genoemd, maar wat zijn achtergrond was, in wat voor gezin hij opgroeide, wat de bepalende invloeden op zijn vorming waren, zijn beroepskeuze en loopbaan, hoe hij erin slaagde al zijn verschillende activiteiten te combineren, geen woord erover. Ook waren wij benieuwd meer in detail te weten wie nu eigenlijk de jongeren waren die Liefdadigheid naar Vermogen in de jaren zeventig opbouwden. Hoe zij tot de verschillende soorten hulp kwamen en hoe dit er in de praktijk uitzag. Hoe werkten zij eraan om LNV bekend te maken? En: hoe kwamen zij aan voldoende geldmiddelen om hun ambities waar te maken? Wie gaan er schuil achter de namen van de honderden huisbezoekers en vanaf 1884 ook huisbezoeksters? Deze en andere vragen hielden ons de afgelopen acht jaar bezig.

Dit boek is het resultaat van de samenwerking van twee onderzoekers/auteurs, geholpen door verschillende andere mensen. We kenden elkaar niet, tot een telefoontje in juni 2011. Ties Limperg was bijna dertig jaar als maatschappelijk werkster verbonden aan de Blankenberg Stichting. Zij had het plan opgevat om na haar pensioen in 2010 het (bijna vergeten) archief van Zorg en Bijstand in de kelder van de Kloveniersburgwal 43

te inventariseren en te ordenen. Zij vond unieke jaarverslagen van Liefdadigheid naar Vermogen uit de periode van 1871 tot 1940 en raakte geïnteresseerd in de persoon van Louis Blankenberg en de geschiedenis van het Genootschap. Zij vond ook lijsten met namen van vrijwillige huisbezoekers en de buurten waar ze huisbezoeker waren. Zij nam contact op met het bestuur van Zorg en Bijstand, dat graag wilde meewerken aan en investeren in een boek over hun herkomst. Hierna ging ze op zoek naar iemand die het wilde maken.

Maarten van der Linde was op dat moment nog docent geschiedenis van het sociaal werk aan Hogeschool Utrecht en net benoemd als lector op dat vakgebied. Hij toonde zich geïnteresseerd en zat niet veel later op de thee bij Ties. Het kwam tot een klik: beiden geïnteresseerd in de geschiedenis van sociaal werk, niet alleen in de visies en concepten, maar vooral in de personen en de moeilijke praktijk. Ties had al tijd beschikbaar, Maarten had nog een drukke periode voor de boeg, maar zou vanaf 2014 tijd hebben. In

✓ Vijf omslagen van Jaarverslagen van LNV uit 1871, 1872, 1874, 1875 en 1940.

september 2011 volgde het eerste product van de samenwerking: een biografisch artikel over Louis Blankenberg.⁸

Bij dit boek hebben wij van velen hulp ontvangen.

- Stichting Zorg en Bijstand (voorzitters Hans Carlier en Warner Roeters van Lennep; bestuurslid Wonah de Koningh) droeg financieel bij aan het project, maakte de uitgave van het boek mogelijk en volgde de voortgang met belangstelling.
- Else de Wit, bestuurder van CentraM, stelde ons in de gelegenheid het archief voorzover aanwezig op Kloveniersburgwal 43 te raadplegen.
- Geldolph Everts verraste ons met een rijk dossier brieven van Louis Blankenberg.
- Geldolph Everts en Arjaan Everts leverden een financiële bijdrage aan de uitgave van dit boek.
- Henk Laloli tekende de huisbezoekersdistricten van Liefdadigheid naar Vermogen in op de kaart van Amsterdam, met als resultaat drie schitterende kaarten.
- Anke Teunissen maakte foto's van schilderijen, oorkondes en tegeltableaus uit de collectie van Liefdadigheid naar Vermogen.
- Anja van Leusden en Thys VerLoren van Themaat van Uitgeverij Verloren verzorgden de uitgave.
- Ingrid Jacobs tekende voor de niet geringe taak van de eindredactie van het omvangrijke boek.
- Angela Damen en Michiel Trooster van studio Michelangela verzorgden de vormgeving.

Ten slotte heeft een aantal personen ons geholpen met gegevens en/of foto's: Robin Alberdingk Thijm, Hans Blankenberg, Huub Blankenberg, Ron Blom, Miente Boellaard-Stheeman, Bregje Boonstra, Frans Cladder, Paula van Cleef-Joachimsthal, Chris Dutilh, Adriaan van Es, Mark Evers, Dieuwertje Goedkoop, Joke Goslinga, Madeleine Gunning, Jet ter Haar-Bruin, Rob Hartmans, Sandra Haverman, Erik Heijdelberg, Geor Hintzen, Quinta Holthuis-Nutbey, Ad van Houwelingen, Andries de Jong, Frans Rein Jurrema, Pauline Kruseman, Paul Kruijssen, Gilles Landheer, Kees de Leeuw, Reint Lief-tinck, Martine van Loon-Labouchere, Jan Luitzen, Alexander Luns, Frank Luns, Huib Luns, Marja Mølman, Heleen Pronk, Hendrik Reynvaan, Anne van Rinsum, Ben Roelands, Chris Rümke, Wibo Schepel, Frits Slicht, Anne Sietske Stapel, Agnes van Steen, Cecile aan de Stegge, Esmeralda Tijhoff, Hans Uyldert, Hans Vlaardingerbroek, Titia Voûte, Philip de Waal, Victor de Waal, Ben Wesseling, Chris van Zinnicq Bergmann.

Wij zijn hun allen dank verschuldigd.

Maarten van der Linde en Ties Limperg

DEEL 1

Louis Blankenberg

1852-1927

